

(NOVA) GORICA IN HIŠNO DELO OB SLOVENSKO-ITALIJSKI MEJI

PETRA TESTEN

Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

petra.testen@zrc-sazu.si

Izvleček: Prispevek obravnava delo slovenskih hišnih pomočnic v (Novi) Gorici po drugi svetovni vojni. V luči primerjav med preteklostjo in povojno realnostjo sta izpostavljena dva med seboj nerazdružljivo povezana momenta. Kot prvo, delo slovenskih hišnih pomočnic v italijanskih družinah je bilo v obdobju po drugi svetovni vojni večinoma neregulirano, bile so v nezakonitem delovnem razmerju in del t. i. sive ekonomije. Kot drugo, niso bili le državni, tako italijanski kot slovenski statistični vzorci slepi za večino žensk, ki so opravljale delo hišnih pomočnic, podobno se tudi politične elite niso zanimale zanje, kar je z gledišča nacionalnosti precej zanimivo. V preteklosti so bile razmere pri teh dveh vprašanih diametralno nasprotni. Kaj se je spremenilo?

Gljučne besede: slovenske hišne pomočnice, Gorica, Nova Gorica, meja po 2. sv. vojni, 20. stoletje, (dis)kontinuiteta

Domenica 13 agosto 1950 a ridosso dell'impenetrabile confine tra Gorizia e la neonata Nova Gorica accade un evento straordinario. A migliaia, i goriziani rimasti in Jugoslavia dopo il 17 settembre 1947 abbattono il confine per tornare ad abbracciare amici, parenti e fidanzate, incuranti dei fucili dei soldati jugoslavi, i graniciari, implacabili controllori della frontiera tra l'Occidente democratico e la repubblica di Tito, avamposto dell'Est europeo.

l...l

È una giornata di festa, di acquisti, di eccessi. Gli empori vengono letteralmente vuotati perché al di là dalla frontiera, in una Nova Gorica ancora in fase di costruzione e nei paesi limitrofi, non chi sono botteghe e c'è poco o nulla da comprare. Nemmeno una modesta e semplice scopa di saggina, l'articolo che più di tutti viene acquistato in quel memorabile giorno a Gorizia. (Covaz 2012: 9)

Roberto Covaz, novinar in odgovorni urednik goriško-tržiškega časopisa *Il Piccolo*, avtor številnih besedil, ki se ukvarjajo z vsakdanjim življenjem v prostoru ob nekdanji slovensko-italijanski meji, prične naracijo v knjigi *La Domenica*

delle scope e altre storie di confine (2012) z zgoraj citiranim besedilom. Metle, nekaj tako vsakdanjega, skoraj banalnega, a vendar nepogrešljivi del vsakega gospodinjstva, postanejo protagonistke zgodovinskega dne ob meji. In tako kot marsikaj, kar so imeli čez mejo in česar je na tej strani *konfina* primanjkovalo, so metle tiste nedelje leta 1950 postale simbol časa in prostora. Kakšno zvezo ima to s služkinjami, hišnimi pomočnicami ali, če hočete, gospodinjskimi pomočnicami?¹ Tudi one so bile nepogrešljivi del marsikaterega

¹ Izraz služkinja se je med prebivalstvom in služinčadjo vse do druge svetovne vojne uporabljal kot nekakšen splošni označevalec. Na Goriškem (tako kot tudi drugod) so se v okviru te oznake pogosto uporabljali tako splošni izrazi, kot sta bila dekla in hišna, kot bolj specifični, ki so se nanašali na določena opravila, in sicer sobarica, kuharica, perica itd. (ASPG: Censimenti della popolazione del comune di Gorizia 1830–1910) V povojnem obdobju se je uveljavila bolj nevtralna raba, in sicer izraza hišne oz. gospodinjske pomočnice. Posebej občutljivo je bilo namreč poimenovanje za dekleta, ki niso izhajala iz najnižjih slojev, a so bila zaradi gospodarskih razmer primorana služiti tudi sama. Glej: Žagar 1986: 19–20; Testen 2010: 89.

goriškega gospodinjstva in tudi za njih je postala meja med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni izjemno pomembna. A kontinuiteto dela, ki so ga podeželske slovenske služkinje opravljale v goriških meščanskih družinah vse od 19. stoletja, pozneje, v medvojnem in povojnem obdobju, pa kot gospodinjske pomočnice, negovalke, varuške itd. skrbele za nemoteno delovanje gospodinjstev v Gorici, ta politična zarez ni prekinila. Slovenske žene, dekleta, tete, *none*, sestrične, sestre, mame, hčere so na Goriškem poznale delo v gospodinjstvih meščanskih družin večjih primorskih mest, pa tudi dlje, v večjih italijanskih mestih, kot so Rim, Milan itd. ter še dlje, kot *aleksandrinke* v egipčanskih mestih Kairo in Aleksandrija (Makuc 1993; Škrj 2009; Verginella 2011; Koprivec 2013; www.aleksandrinke.si itd.), na nek način vse do koder seže kolektivni spomin tega prostora. Zato lahko govorimo na eni strani o kontinuiteti, na drugi pa o metamorfazah tega poklicnega segmenta po drugi svetovni vojni, ko je na slovenski strani meje pričela rasti Nova Gorica, kot dvojčica tisti, ki je ostala onkraj, a vendar v marsičem drugačna.

Kaj se je torej spremenilo? Izpostavili bomo dva momenta, ki sta pravzaprav povezana.

Kot prvo, delo slovenskih hišnih pomočnic v italijanskih gospodinjstvih je bilo v obdobju po drugi svetovni vojni večinoma neregulirano, bile so v nezakonitem delovnem razmerju ali povedano še preprosteje – delale so »na črno«. Kot drugo, niso bili le državni, tako italijanski kot slovenski statistični vzorci slepi za večino žensk, ki so opravljale delo hišnih pomočnic;² podobno se tudi politične elite niso zanimale zanje, kar je z gledišča nacionalnosti posebej zanimivo.

V preteklosti je bila ta podoba namreč zelo drugačna. Na prelomu 19. in 20. stoletja so slovenske (narodne) elite nad slovenskimi služkinjami (kot ne nazadnje nad slovenskim delom ženskega prebivalstva zaradi vloge, reproduktivnega potenciala, ki so ga kot »posoda naroda« ženske

imele in s tem povezane potrebe po čistosti) na izpostavljenih, mejnih območjih izvajale poostren nadzor kot nad delom vitalnega narodnega telesa, ki naj bi se čim manj izpostavljalo kontaminacijam drugačne narodnosti. Problematično ni bilo samo njihovo nenadzorovano vstopanje v intimne prostore predvsem italijanskih, vendar tudi nemških in drugih družin, temveč tudi njihovo javno izražanje pripadnosti slovenski narodnostni skupini v Gorici, kar se je kazalo v uporabi slovenskega jezika na mestnih ulicah, v trgovinah, pri vsakdanjih opravkih v gospodinjstvih, kot je bila nabava jestvin pri slovenskih trgovcih itd. Tudi slovenske služkinje naj bi sledile pozivu lastne narodne skupnosti, in sicer: *Svoji k svojim!* Sredi teh spodbud za ozaveščeno pripadnost slovenski narodni skupnosti so se služkinje znašle tudi ob statističnih štetjih prebivalstva v Avstro-Ogrski (1880, 1890, 1900 in 1910), ki so natančno beležila poklicni segment služinčadi. Ne samo da so bile slovenske služkinje v Gorici (a tudi po drugih s Slovenci poseljenih mestih, kot so bila Trst, Ljubljana, Celje, Maribor, Celovec, Gradec) po večini ženskega spola, kar popisi prebivalstva dokazujejo, slovenske narodne elite so zaznavale njihove glasove »za« slovenski uporabni jezik (*lingua usuale*)³ kot zelo pomemben jeziček na tehtnici, ki naj bi izkazoval prisotnost slovensko govorečega prebivalstva v mestu. V času, ko je bilo uveljavljanje slovenske narodne skupnosti v Gorici v središču pozornosti, ta tematika nikakor ni bila obrobna pomena.⁴

³ Po letu 1880 so popisne pole pridobile (sporno) rubriko občevalni oz. pogovorni jezik. Statistično štetje se je odtlej izkoriščalo tudi za problematično ugotavljanje narodnostne sestave prebivalstva, ki ga je ponujala omenjena rubrika. Zato so jo večkrat, a vselej neuspešno skušali zamenjati z rubriko o narodnosti oz. materinem jeziku, ki jo je sicer uporabljala ogrska statistika. Razmere so se najbolj zaostriale ob zadnjem štetju prebivalstva leta 1910, ko je oblast zaradi ugotovljenih nepravilnosti odredila revizijo popisa. Glej: Svetina, Godiša, Kolenc 2012 (dostopno na: <http://zimk.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612543945.pdf>).

⁴ Statistični podatki so za Gorico ponujali naslednje rezultate: leta 1880 je bilo 2.149 nemško, 3.567 italijansko, 3.411 slovensko in 13 »drugače« govorečih prebivalcev (skupaj 20.920 prebivalcev); leta 1890 je bilo 1.497 nemško, 14.860 italijansko, 3.567 slovensko in 93 »drugače« govorečih (skupaj 21.825 prebivalcev); leta 1900 je bilo 2.760 nemško, 16.112 itali-

² Prizadevanja za vzpostavitev zadovoljivega zakonodajnega okvira so bila prisotna, tako kot potreba po uveljavitvi pravic zaposlenih v sferi hišnega dela. Ne glede na to je bil v obmejnem območju delež žensk in delodajalcev, ki so izbrali pot sive ekonomije, ogromen. Glej: Sarti 2010; Verginella 2006.

Slovenske služkinje so bile dovolj številne (med 35 in 40 % služinčadi v mestu),⁵ da je njihov glas štel, na kar kažejo tudi propagandne kampanje po takratnem časopisju (*Gorica, Soča, Primorec, L'eco del Litorale, Il Piccolo, Corriere di Gorizia* itd.), ki so ob vsakem bližajočem se štetju prebivalstva opozarjale na morebitne zlorabe, trkale na vest deklet, naj opravijo svojo državljansko dolžnost, dajale navodila, kako ravnati v primeru nespoštovanja volje posameznic in posameznikov itd. Tako je ravnalo tudi slovensko časopisje ob štetju leta 1910, ki mu je prav zaradi nepravilnosti pri izpolnjevanju rubrike *uporabni jezik* v popisnih polah v Trstu in Gorici sledila revizija štetja prebivalstva v letu 1911. Na služinčad so se pri *Gorici* obrnili takole:

Italijani bočejo na vsak način vse odvisno osebe t.j. hlapce, služabnice, delavce itd. vpisati kot

jansko, 4.754 slovensko in 139 »drugače« govorečih prebivalcev (skupaj 25.432 prebivalcev); leta 1910 je bilo 2.077 nemško, 17.856 italijansko, 6.653 slovensko in 458 »drugače govorečih prebivalcev (skupaj 30.995 prebivalcev, od tega 1.704 tujcev), po reviziji pa 3.238 (11,05 %) nemško, 14.812 (50,05 %) italijanskih in 10.790 (36,83 %) slovenskih prebivalcev. Glej: *Spezialortrepertorium* 1880, 1890, 1900 in 1910.

⁵ Statistični vzorec sedmih ulic in treh trgov v Gorici (zbrani na podlagi štetja prebivalstva po ulicah v letih 1880, 1890, 1900 in 1910), ki sem ga analizirala v doktorski disertaciji, kaže, da je bilo med služinčadjo med 35 in 40 odstotki slovensko govorečih pripadnic (90 odstotkov služinčadi je bilo ženskega spola). Že to je visok delež, ki še pridobi na veljavi ob dejstvu, da podatki ne odražajo dejanskega stanja; slovenskih pripadnikov te poklicne skupine je bilo namreč precej več, kar pokaže natančnejši pregled vpisnih pol, kjer so sporna imena in priimki največkrat poitalijančeni, včasih pa celo zapisani v njihovi nemški različici. Obenem pri teh vpisih »moti« tudi kraj rojstva oz. bivanja analiziranih, saj se velikokrat izkaže, da so to bili povsem s slovenskim prebivalstvom naseljeni zaselki, kraji, področja. Glej: Testen 2016: 55. Za vzorec glej: ASPG: Via Signori / Gosposka ulica; Via Salcano / Solkanska ulica; Piazza Grande / Travnik; Corso Francesco Giuseppe / tekališče Franca Jožefa; Via S. Antonio & Piazza S. Antonio / ulica sv. Antona & trg sv. Antona; Piazza Piazzutta (trg se preimenuje v Piazza Nicolò Tommaseo) & Riva Piazzutta / »Placuta«; Via Rastello / »Raštel«; Via Giardino (ulica se preimenuje v Corso Giuseppe Verdi) / Vrtna ulica. Opozoriti velja na pomanjkljivosti pri ohranjenem popisu prebivalstva v zadnjem letu (1910), saj za Gosposko ulico in Tekališče Franca Jožefa žal ni podatkov.

Italijane. V tem oziru moramo ponovno poudarjati, da naši delavci in služabniki in služabnice res sicer lomijo za silo z italijanskimi gospodarji neko laško mešanico toda z drugimi t.j. s prodajalci, tovariši, društveniki, stariši itd. občejejo v slovenščini. Slovenščina je torej tudi njih občevalni jezik. (*Gorica*, 27. 9. 1910)

Podobno je dr. Andrej Pavlica, duhovni vodja leta 1904 ustanovljenega društva Skalnica, ki je skrbelo za služkinje v Gorici, leta 1910 nagovoril služinčad na zborovanju; *Gorica* je srečanje povzela v prispevku »Shod za ljudsko štetje« tudi takole:

Pri ljudskem štetju bodo v največji nevarnosti naše služkinje, ki služijo v laških družinah. Na te moramo obrniti največjo pozornost. Poučimo jih, da ko dobe listek, na katerega zapišejo občevalni jezik, da zapišejo, da je njih občevalni jezik slovenski. (*Gorica*, 1. 10. 1910)

Kot lahko vidimo, so bile slovenske služkinje prisotne v javnem prostoru. Še več, iz prispevkov in poročil v časopisju je mogoče izluščiti, da so aktivno spremljale tudi denimo poskuse za spremembo zakonodaje, ki bi pozitivno vplivala na njihov socialni položaj (kar jim je deloma uspelo šele po prvi svetovni vojni na slovenski strani meje s sprejetjem novega Poselskega reda leta 1921). Ne nazadnje pa so prisotnost v javnem prostoru izkazovale tudi v podporo slovenski šoli v Gorici, kot je v prispevku »Dekle na shodu« objavila *Soča* januarja 1896. Služinčad je bila v tem besedilu označena celo kot »materia prima«, se pravi zdravo jedro slovenske skupnosti, ki bo omogočilo prihodnost slovenskega naroda. A v omenjenem besedilu je bilo zapisano tudi naslednje:

Prišel je ,pust, ta čas presneti‘ – in tudi bratec ,Corriere‘ je začel norce briti. V terek je pripovedoval s slabimi dovtipi – ki so prikrivali hudo jezo – da se je vršil v nedeljo ,pri zvezdi‘ shod kuharic, dekel, postrežnic, hlapcev, postrežnikov itd. zastran slovenske šole. Marsikaka fina gospa je morala ta dan sama kuhati. (*Soča*, 10. 1. 1896; glej tudi: *Corriere di Gorizia*, 7. 1. 1896, n. 3, XIV, p. 3)

Razburjenje gospodinjin in gospa zaradi umanjkanja pomoči v gospodinjstvih je bilo pomenljivo. Ostale so brez nepogrešljivih služkinj. In končno nas na razsežnost pomena hišne pomoči v Gorici, za katero povpraševanje ni pojenjalo tako v

medvojnem obdobju kot v povojnih časih v obeh Goricah, spomni tudi besedilo Claudia Magrisa, tržaškega germanista, prevajalca in pisatelja, ki je v času desetdnevne vojne v italijanskem dnevniku *Corriere della Sera* v članku pisal o odmevih te vojne v tržaškem vsakdanu, hkrati pa postavil pod soj žarometov tudi vlogo, ki so jo slovenske gospodinjske pomočnice dejansko imele v italijanski tržaški realnosti. Na Magrisovo besedilo, ki je pokazalo na nelagodje tržaških družin in njihovo veliko potrebo po slovenskih (in tudi hrvaških) hišnih pomočnicah, ki tistih nekaj dni niso smele prečkati jugoslovansko-italijanske državne meje, je opozorila Marta Verginella v besedilu *O »pridobitnih ženskah« in nevidni ženski delovni sili* (Verginella 2003; Verginella 2006), enem prvih in temeljnih tekstov o vlogi hišnih pomočnic v povojni realnosti na Tržaškem, a je pomenljiv in simptomatičen za celoten obmejni prostor na zahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja. Javna prepoznavnost slovenskih hišnih pomočnic je namreč s koncem vojne kaj hitro potonila na italijanskem črnem trgu dela. Po drugi svetovni vojni se dinamika obmejne ženske sive ekonomije ni bistveno spreminjala. Nanjo niso usodno vplivale ne (ne)dorečene meje ne novi priselitveni valovi, kot npr. tisti iz Bosne in Hercegovine ali držav nekdanjega sovjetskega bloka. Kvečjemu je povpraševanje po pomočnicah v gospodinjstvih oz. po negovalkah vseskozi raslo in bilo celo večje od ponudbe (Verginella 2006: 139–140).

Kaj se je pravzaprav zgodilo po drugi svetovni vojni? Medtem ko so bile slovenske služkinje v medvojnem obdobju še družbeno aktivne, kot npr. pri omenjenem sprejemanju nove zakonodaje v novonastali državi, celo v okvirih društvenega delovanja Skalnice v Gorici,⁶ se v povojnem obdobju ta realnost spremeni. Ne samo režimsko nesprejemanje tega poklicnega profila na slovenski (jugoslovanski) strani, se pravi koncepta, da nekdo služi gospodarju, tudi italijanska realnost je pripomogla k zdrsni v nevidnost, anonimnost.

»Skalnica« — društvo slovenskih delavk v Gorici zelo tiho, a živahno deluje. Ima stalne sestanke z razgovori in predavanji. Društvo šteje okrog 150 članic, delavk, služkinj in uradnic. Zelo važno je da društvo vrši tudi socialno skrbstvo za bolne in onemogle članice. V društvu je uveden, na načelu vzajemne pomoči, sistem podpore za one članice, ki težko zbolijo ali pa obnemorejo. »Skalnica« je prvo društvo v Primorju, ki zbira delovno ženstvo in ki je socialna organizacija.

»Skalnica«, *Slovenka*, 15. 12. 1922 (1), št. 1, 16 (dlib).

Črni trg je narekoval prioritete in pogoltnil posameznice ter zabrisal njihove sledi v statističnih zapisih delovno aktivnega prebivalstva in v uradnih, zakonsko reguliranih prostorih trga dela. Komu je pravzaprav (bolj) ustrezal ta položaj? Delodajalcem ali delojemalkam ali tudi komu drugemu? Kaj vse je prinašal? Morda za začetek ne smemo pozabiti na dejstvo, da je bilo nekoč delo hišnih pomočnic vezano na daljše bivanje v mestu, pri družinah, kjer so služile, medtem ko je povojna realnost tudi z ustreznimi prometnimi povezavami in vse večjo možnostjo prehajanja meje omogočila dnevne migracije žensk, te pa so istočasno »zmanjšale možnost nacionalnega in socialnega nadzora« (Verginella 2006: 146). A še vedno ostaja zanimivo, da so bili organi pregona večinoma slepi za številne kršitve, ne nazadnje pa celo za oblike kontrabanda, ko so poleg delovnih storitev ženske v goriških gospodinjstvih ponujale zelo zaželeno jestvino, kot npr. solato in druge povrtnine z domačih vrtov, jajca itd. Obenem se ni vzpostavil niti nadzor s strani tistih, ki so bili vneti zagovorniki nacionalne meje in ki so v politiko na obeh straneh meje vnašali strah pred drugim, kot je opozorila Verginella (Verginella 2006: 140). Morda gre enega izmed odgovorov iskati v vrednosti dodatnega dohodka, ki je v kontekstu nereguliranega delovnega razmerja zagotovo ustrezal ženskam, ki so s tem pridobile določeno neodvisnost, saj so z neobdavčenim zaslužkom razpolagale same, brez nadzora države. In medtem ko so se vse bolj povečevale možnosti izobraževanja in pridobitve poklica žensk, čemur je botrovala ideološka redefinicija ženske vloge na področju dela, je tudi pri vse bolj številnih hišnih pomočnicah kot motiv za zaposlitev prevladala težnja po ekonomski neodvisnosti in nasploh želja, da bi same odločale o svojem življenju. Tista dekleta, ki jim je takšno delo pomenilo edino možnost za »beg« s

⁶ V časopisu *Slovenka* (1922–1923), ki je po prvi svetovni vojni izhajal v Gorici, iz drobne notice izvemo, da delovanje društva Skalnica pravzaprav ni zamrlo. Sklepati gre, da je Skalnica prenehala z delovanjem ob splošni prepovedi delovanja slovenskih društev leta 1927, v obdobju fašizma. Glej: *Slovenka*, 15. 12. 1922.

podeželja v mesto, so ga uporabile kot prehodno stopnjo oziroma odskočno desko za novo, boljše zaposlitev (Barbič, Brezigar 1999: 45). A če se vrnemo k vprašanju odsotnosti nadzora: morda gre enega izmed razlogov iskati tudi v dejstvu, da so ženske s svojim dohodkom prispevale k dobrobiti obmejne regije.⁷ In če pogledamo še na italijansko stran, v Gorico: delo žensk je končno zgolj odgovarjalo na veliko povpraševanje po tovrstnih storitvah, pri čemer bi poseganje države na to področje zagotovo dvignilo veliko prahu in povzročilo obilo negodovanja (Verginella 2006: 148).

Za konec se zgolj dotaknimo še enega vidika delovnega razmerja hišne oz. gospodinjske pomoči. Gre namreč za delo, ki ga umeščamo na presečišče javne in zasebne sfere in je ženske marsikdaj prepuščalo dobri volji delodajalcev. Pri razumevanju tega odnosa je zato potrebno biti pozoren na kontinuiteto, ki je pravzaprav ostalina patriarhalnega sistema, v katerem so bile tudi služkinje kot del družine podvržene avtoriteti in s tem volji gospodarja. Zakonodaja v to sfero zato ni posegala. Seveda so se v nekaj več kot sto letih redefinirali tudi nastavki za odnose, a za vrati hiš, v zasebnih prostorih, se še vedno dogaja marsikaj. Odnosi – med gospodarjem oz. gospodarico in služničadjo nekoč ter delodajalcem oz. delodajalko in zaposlenimi v sferi hišnega dela danes – so bili in so prava »arena konfliktov in menjav«. Vedno sta v odnos vpeta (vsaj) dva individuuma; najpogosteje imata različno moč, a podobne interese – s pogajanjem, če že ne manipulacijo pridobiti največ v danih razmerah (Sarti 2005: 19). V tem smislu je na mestu razmislek, koliko lahko govorimo o izkoriščanju služabnikov v preteklosti in koliko je krivičnosti in zlorabe prisotne danes (v določenih primerih govorimo tudi o modernem suženjstvu).⁸ Hkrati pa, koliko lahko na odnos dejavno vpliva tudi druga stran – zaposleni.

Danes hišne pomočnice, negovalke itd. opravljajo svoje delo praviloma pri delodajalkah, ki

⁷ V slovenskem tranzicijskem obdobju se je velik delež v tovarnah odpuščene ženske delovne sile posluževal možnosti dodatnega zasluga z delom v italijanskih gospodinjstvih. Podobno so upokojenke koristile ta sivi trg ekonomije za dodatek k svoji pokojnini. Glej: Verginella 2006: 148.

⁸ O modernem suženjstvu glej npr.: Anderson 1993; Zaremka 2002 itd.

so bodisi zaposlene in si lahko privoščijo gospodinjsko pomoč bodisi doma in si zaradi svojega statusa privoščijo pomočnico. S tem razmislekom pa se seveda odpira še eno kompleksno vprašanje, ki prinaša veliko dvoumja, predvsem znotraj dinamike politik enakih možnosti.

V vsakem primeru gre v odnosih, tako v preteklosti kot danes, za prenos kulture (ideje, navad, znanja itd.), in sicer v obe smeri: dvojice gospodar(ica)–služabnik(ca) se podvajajo in vplivajo na pretok kulture na nivojih mesto–vas, center–periferija, lokalno–globalno, »zahod«–»vzhod«, »sever«–»jug«, Evropa–neevropske države itd. (Fairchild 1984; Sarti 2005: 13; Verginella 2006: 152 itd.) Zavedanje slednjega je pomembno predvsem danes, ko zahodna Evropa »uvažuje ljubezen in nego« in se ustvarjajo prave »globalne verige« (*global care chains*) na področju nege in oskrbovanja hitro starajočega se evropskega prebivalstva.⁹ Temu primerno se vzpostavljajo nova neravnovesja, ustvarjajo »nove delovne (storitvene) kaste«, stereotipizacije itd.¹⁰ In prav periferni položaj mesta Gorice glede na nacionalno osrediščene študije omogoča in prispeva k ponovnemu razmisleku oz. proučevanju služkinj oz. hišnih pomočnic v povojni realnosti. Še več, zanimivo bo videti, kaj bodo prinesli sodobni časi. Kako bomo na poklicni segment hišnega dela, še posebej dela slovenskih žensk na Goriškem, gledali skozi analizo vstopa Slovenije v Evropsko unijo, padca meja, končno pa tudi glede na pomen gospodarske krize ter novih migracijskih in begunskih tokov.

⁹ Ljubezen in nega sta postala »novo zlato«, trdi Arlie Russel Hochschild. Glej: Hochschild 2002: 26.

¹⁰ Imigracijske politike posameznih držav (npr. kvote, dvoletna vezava na določeno delo in delodajalca itd.), podobno kot agencije in delodajalci sami utrujejo na področju hišnega dela ločevanje tako po spolu kot glede na leta, etnično, nacionalno pripadnost, razred, kasto, izobrazbo itd. Ustvarjajo se stereotipizacije, ki jih ne nazadnje podpirajo tudi migrantske mreže posameznih nacionalnih skupin oz. migranti sami. Glej: Anderson 2003: 117–133; Cox 2003: 134–147; Mattingly 2003: 62–79; Narula 2003: 148–163; Pratt 2003: 23–42; Stiel, England 2003: 43–61 itd.

VIRI IN LITERATURA:

Arhivski viri:

Archivio Storico Provinciale, Gorizia (ASPG).
Censimenti della popolazione del comune di
Gorizia 1830–1910.

Via Signori/Gosposka ulica: 1880, Inventario
N° 51, Sottofascicolo 14; 1890, Inventario
N° 69, Sottofascicolo 18; 1900, Inventario
N° 99, Sottofascicolo 29.

Via Salcano/Solkanska ulica: 1880, Inventario
N° 50, Sottofascicolo 13; 1890, Inventario
N° 69, Sottofascicolo 18; 1900, Inventario
N° 98, Sottofascicolo 28; 1910, Inventario
N° 120, Sottofascicolo 26.

Piazza Grande/Travnik: 1880, Inventario
N° 44, Sottofascicolo 7; 1890, Inventario
N° 62, Sottofascicolo 10; 1900, Inventario
N° 88, Sottofascicolo 17; 1910, Inventario
N° 113, Sottofascicolo 16.

Corso Francesco Giuseppe/Tekališče Franca
Jožefa: 1880, Inventario N° 43, Sottofascicolo
6; 1890, Inventario N° 62, Sottofascicolo 10;
1900, Inventario N° 87, Sottofascicolo 16;
(manjka).

Via S. Antonio & Piazza S. Antonio/Ulica sv.
Antona & Trg sv. Antona: 1880, Inventario
N° 39, Sottofascicolo 1; 1890, Inventario
N° 53, Sottofascicolo 1; 1900, Inventario
N° 73, Sottofascicolo 2; 1910, Inventario
N° 106, Sottofascicolo 3.

Piazza Piazzutta & Riva Piazzutta/»Placuta«:
1880, Inventario N° 47, Sottofascicolo 10;
1890, Inventario N° 66, Sottofascicolo 15
(trg se preimenuje v Piazza Nicolò Tommaseo
& Riva Piazzutta); 1900, Inventario N° 94,
Sottofascicolo 24; 1910, Inventario N° 118,
Sottofascicolo 23.

Via Rastello/»Raštel«: 1880, Inventario N° 49,
Sottofascicolo 12; 1890, Inventario N° 68,
Sottofascicolo 17; 1900, Inventario N° 97,
Sottofascicolo 27; 1910, Inventario N° 119,
Sottofascicolo 25.

Via Giardino/Vrtna ulica: 1880, Inventario
N° 44, Sottofascicolo 7; 1890, Inventario
N° 63, Sottofascicolo 11 (ulica se preimenuje v
Corso Giuseppe Verdi); 1900, Inventario
N° 103, Sottofascicolo 33; 1910, Inventario
N° 112, Sottofascicolo 30.

Literatura:

Corriere di Gorizia

Gorica

Il Piccolo

L'eco del Litorale

Primorec

Slovenka (1922–1923)

Soča

Anderson, B. 1993: *Britain's Secret Slaves. An Investigation Into the Plight of Overseas Domestic Workers in the United Kingdom*. Kalayaan: Anti-Slavery International, Migrant Domestic Workers (Organization).

Anderson, B. 2003: Overseas domestic workers in the European Union. Invisible women. V: Momsen, J. H. (ur.): *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 117–133.

Barbič, A.; Brezigar, I. M. 1999: Občasne migracije podeželskih žena na Goriškem. Gospodinjsko delo v Tujini – nuja in priložnost nekoč in danes. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, Letn. 39, št. 3/4, 1999, 39–47.

Covaz, R. 2012: *La Domenica delle scope e altre storie di confine*. Gorizia: LEG.

Cox, R. 2003: The role of the ethnicity in shaping the domestic employment sector in Britain. V: Momsen, J. H. (ur.): *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 134–147.

Hochschild, A. R. 2002: Love and Gold. V: Ehrenreich, B.; Hochschild, A. R. (ur.): *Global Woman. Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books, 2002, 15–30.

Koprivec, D. 2013: *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Makuc, D. 1993: *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.

Mattingly, D. J. 2003: Making maids. United states immigration policy and immigrant domestic workers. V: Momsen, J. H. (ur.): *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 62–79.

Narula, R. 2003: Cinderela need not apply. A study of paid domestic work in Paris. V:

Momsen, J. H. (ur.): *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 148–163.

Pratt, G. 2003: Is this Canada? Domestic workers' experiences in Vancouver, BC. V: Momsen, J. H. (ur.): *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 23–42.

Poselski red, 1921. Ljubljana: Strokovna zveza služkinj.

Sarti, R. 2005: *Conclusion. Domestic service and European identity* (final report), 1–104, dostopno na: www.uniurb.it/scipoll/drs_servant_project_conclusion (vpogled 2009).

Sarti, R. (ur.) 2010: *Lavoro domestico e di cura: quali diritti?* Roma: Ediesse.

Spezialortsrepertorium für das Österreichischillyrische Küstenland bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszahlung, per Gorizia negli anni 1880, 1890, 1900 in 1910.

Stiell, B.; K. England 2003: Jamaican domestics, Filipina housekeepers and English nannies. Representation of Toronto's foreign domestic workers. V: Momsen, J. H. (ur.): *Gender, Migration and Domestic Service*. London, New York: Routledge, 2003, 43–61.

Svetina, B. Š.; Godeša, M.; Kolenc, P. 2012: *Zgodovinski pogledi na zadnje državno ljudsko štetje v Avstrijskem primorju 1910. Jezik, narodnost, meja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (dostopno na: <http://zimk.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612543945.pdf>).

Škrlič, K. 2009: Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinka: demitizacija aleksandrink. V: Milharčič Hladnik, M., Mlekuž, J. (ur.): *Krila migracij. Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 143–189.

Testen, P. 2010: Hišne pomočnice – žensko delo v mreži narodnih in socialnih odnosov na Goriškem v 19. in 20. stoletju, doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Testen, P. 2016: La nostra “materia prima”. Le donne slovene a servizio a Gorizia tra Otto e Novecento. V: Verginella, M. (ur.), *Sconfinamenti storiografici e attraversamenti di confini*. Trieste : Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia, *Qualestoria*, 44 (2016), n. 1, 47–63.

Verginella, M. 2003: O nevidni ženski delovni sili. V: *Delta*, št. 3/4, 2003, 71–79.

Verginella, M. 2006: Ženska obrobja. Vpis žensk v zgodovino Slovencev. Ljubljana: Delta.

Verginella, M. 2011: Aleksandrinke med mitom in resničnostjo. V: Peró, F.; Vascotto, P. (ur.): *Le rotte di Alexandria: convegno di studi*, Trieste, 1–2 dicembre 2008: simpozij, Trst, 1.–2. december 2008. Trst 2011, 153–161.

Zarembka, J. M. 2002: America's Dirty Work: Migrant Maids and Modern-Day Slavery. V: Ehrenreich, B.; Hochschild, A. R. (ur.): *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Henry Holt and Company, 2002, 142–153.

Žagar, J. 1986: Služkinje v Ljubljani. V: *Traditiones* 15, 1986, 19–49.

Spletni viri:

Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink, Prvačina, dostopno na: www.aleksandrinke.si.